

ידיעת האחר וידיעה עצמית באמצעות האחר: גילוי וכיסוי בסוציולוגיה של התרגום

יהודה שנהב־שהרבני*

תקציר. הסוציולוגיה של התרגום נבחנת בסקירה זו בשלושה הקשרים: הסדר העולמי, הסדר הדיסציפלינרי והסדר האפיסטמולוגי. בסדר העולמי, הסוציולוגיה של התרגום חזקה במדינות הסמיי־פריאליות של אירופה וחלשה במדינות דוברות האנגלית. בסדר הדיסציפלינרי היא נעדרת מן השרדה המרכזית של הסוציולוגיה ונוכחת בעבודה של סוציולוגים בשדות ידע מקבילים כמו לימודי תרגום, לימודי תרבות, לימודים פוסטקולוניאליים ואנתרופולוגיה. בסדר האפיסטמולוגי היא פורשת טווח של מסומנים המרחיבים את היקפו של מושג התרגום כדימוי (ומטפורה) ומחלישים את מעמדו האונטולוגי (כפרקסיס). סקירת הסוציולוגיה של התרגום מלמדת על הומולוגיה בינה ובין מושא המחקר שלה ומזמנת דיון בשאלת הייצוג בתרגום, באפשרויות התרגום בין שדות ידע וביחסים בין שפה ומטא־שפה.

מילות מפתח: סוציולוגיה של תרגום, סוציולוגיה של הידע, אפיסטמולוגיה, פוסט קולוניאליזם, ייצוג

מבוא

הסוציולוגיה של התרגום היא תחום חדש יחסית שצמח לקראת סוף המאה העשרים, כמאה שנים לאחר ייסודה של הסוציולוגיה המודרנית. למרות עתיקותו ומרכזיותו של התרגום בהיסטוריה האנושית, הסוציולוגיה איחרה לראות בו מוסד עצמאי הראוי לחקירה כמו המשפחה, המדינה, הצבא, העיר, הכלכלה או המדע (Simeoni, 2005). תרגום – ספרותי, נוטריוני, דיפלומטי, סימולטני או משפטי – נתפס כמוסד שקוף, והמתרגמים – כמו המשרתים, החדרניות ושאר עובדי החצר – אמורים להעלים את נוכחותם ולנהוג כאילו היו רוח רפאים. תרגום נחשב למוצלח כאשר הוא אינו מסב תשומת לב לעצמו, כמו חלון הזכוכית שאליו אנו שמים לב רק כאשר מתגלים בו לכלוך, שריטות או שברים. לפי אומדנים במערב, רק בשליש מסקירות הספרים המתורגמים מוזכרים התרגום או המתרגם, ובכנסים בינלאומיים משתתפים מתורגמנים שלעיתים קרובות נשארים אנונימיים (Wechsler, 1998).

* פרופ' יהודה שנהב־שהרבני, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב; עורך ראשי של סדרת **נקתוב** לתרגומים מערבית במכון ון ליר בירושלים.

תודה לאלכסנדרה קלב על הערות חכמות. תודה לאוהד זלצר זוכירה על עזרתו הרבה באיסוף וניתוח הנתונים ובהבאת המאמר לדפוס.

התרגום במובנו הרחב הוא מלאכה סיפית. הוא מתמקם בקווי תפר, גלויים או נסתרים, מסומנים או בלתי מסומנים. והמתרגמים גם הם אנשי סף, נמצאים בפנים ובחוץ בעת ובעונה אחת. באימפריות ששלטו באוכלוסיות רב-לשוניות חצו המתרגמים והמתורגמים גבולות פוליטיים וחברתיים. הם היו בדרך כלל בני מיעוטים אתניים, נתינים שהתאזרחו באימפריה, ולעיתים היו בהם טיפוסים שנחשבו מפוקפקים, כמו עבדים, פליטים, עריקים, שבויים או מלחים. בשל כך טענות בדבר חוסר נאמנות מלוות את תולדות התרגום מן הזמן העתיק ועד היום. הכובשים הספרדים בדרום אמריקה חוקקו חוקים מיוחדים של נאמנות לכתר הספרדי, והקריטריונים לבחירתם של מתרגמים היו מבוססים על ה"אופי המוסרי" שלהם. בארצות הברית לאחר אירועי 11 בספטמבר חלה עלייה חדה במספר המתרגמים מערבית שהועסקו בסוכנויות המודיעין, והחרדה מחוסר נאמנות ומשיבושי תרגום הביאה לפניקה מוסרית לגבי זהותם. הם הפכו ליעד קל לקרימינליזציה מצד הרשויות ובתקשורת, וזו אף כינתה את פועלם "טרור תרגומי" (Apter, 2006).

הסוציולוגיה של התרגום מפנה את תשומת הלב מן השאלות הלינגוויסטיות, הקוגניטיביות וההרמנויטיות אל התופעות החברתיות, התרבותיות והפוליטיות. היא מתבוננת בסוכנים, במנגנונים ובמוסדות הפועלים בתהליך התרגום ובנוכחותם באזורי הגבול הלוקליים והגלובליים. הסוציולוגיה של התרגום משיקה לתופעות כמו סוציולוגיה של הגירה, סוציולוגיה של קונפליקט, טכנולוגיה, גלובליזציה, או פוליטיקה של זהויות (Chesterman, 2009; Wolf, 2007). יש הרואים בתרגום תחום מצומצם של פעולה פרופסיונלית, יש המתייחסים לתרגום של מודלים תרבותיים בין חברות, ויש המרחיבים ורואים בו נייר לקמוס לאפיסטמולוגיה של מדעי האדם והחברה בכללותה (Sapiro, 2014). מיפוי ומיון של העבודות המרכזיות בסוציולוגיה של התרגום מראה כי זהו תחום פרגמנטרי שאין לו מרכז כובד מובחן אחד. אפשר למצוא עיסוק בתרגום בהקשרים הבאים:

סוציולוגיה של הלשון (Angelelli, 2014), סוציולוגיה של רשתות (לאטור, 2005; Buzelin, 2007), סוציולוגיה של הגירה (Inghilleri, 2016), גלובליזציה ומערכת עולמית (2007; Simeoni, 2015; Sapiro, 1999; Heilbron, 2009; Bielsa, 2009), משפט, חברה וזכויות אדם (Garre, 1999), סוציולוגיה של פרופסיות (Dam Vronning & Korning Zethsen, 2009), סוציולוגיה של ארגונים (Buzelin, 2007; Prunč, 2010, 2011; Mason & Ren, 2014), סוציולוגיה פוליטית (Barret-Ducrocq, 1992), סוציולוגיה כלכלית, ריבוד ואי-שוויון (Bourdieu, 1969, 1996), סוציולוגיה של מגדר (Godayol, 2013), סוציולוגיה של טכנולוגיה של דת ותאולוגיה (Simon, 1996; von Flotow, 1997; Wolf, 2006), סוציולוגיה של זהויות (Asimakoulas & Rogers, 2011; Sela-Sheffy & Shlesinger, 2016), סוציולוגיה של טכנולוגיה של הידע (Evans & Aceves, 2016), סוציולוגיה של פוסט-קולוניאליות (Bassnett & Trivedi, 2007; Sapiro, 2015; Wolf, 2007), סוציולוגיה של התרבות (Tymoczko & Gentzler, 2002), סוציולוגיה של לאומיות (Delisle & Woodsworth, 1995), סוציולוגיה של צבא וקונפליקטים (Salama-Carr, 2007; Tesseur, 2019), סוציולוגיה של המדע (לאטור, 2005). אפשר למצוא גם סקירות על תרגום שקשורות לסוציולוגיה אזורית, למשל של מזרח אסיה (Lv, 2001; Wei, 2014), איראן (Haddadian-Moghaddam, 2014), מצרים (Mehrez, 2012) או אפריקה (Mwaniki, 2013).

מן המיפוי הביולוגרפי הזה עולות שלוש עובדות מעניינות הנוגעות להתמקמות הסוציולוגיה של התרגום בסדר העולמי, בסדר הדיסציפלינרי ובסדר האפיסטמולוגי. העובדה הראשונה היא היעדרם הבולט של סוציולוגים אמריקנים ונוכחותם המינורית של סוציולוגים בריטים, בהשוואה לסוציולוגים מארצות אחרות במערב אירופה. ההיעדר הזה משקף את העניין השולי בתרגום במדינות האנגלוסקסיות, בהינתן ההגמוניה הלשונית העולמית. הסוציולוגיה של התרגום משמשת במקרה הזה סמך של גבול לשוני ופרקטיקה של זהות בתוך הסדר העולמי. העובדה השנייה היא שרוב הפעילות בסוציולוגיה של התרגום אינה מתקיימת בתוך הדיסציפלינה עצמה אלא במובלעות סוציולוגיות בדיסציפלינות משיקות לה, כמו סוציולוגיה לינגוויסטיקה, לימודי תרגום, אנתרופולוגיה או לימודי תרבות. המובלעות הסוציולוגיות הללו הן טרנסגרסיביות. הן חוצות את הגבולות הדיסציפלינריים ומייצרות לולאות קונספטואליות ונקודות התחלה רבות שמקשות להבחין ביניהן. במקרה הזה, הסוציולוגיה של התרגום אינה מסמנת גבול חד אלא משבשת את הטופוגרפיה של הסדר הדיסציפלינרי.

העובדה השלישית, המתבררת רק מקריאה לעומק בחומרים הביולוגרפיים, קשורה בסדר האפיסטמולוגי. התרגום נמתח מן המשמעות הלשונית המיידית ועד למשמעות המטפורית המסמלת את התרבות האנושית; הסוציולוגיה של התרגום משקפת את המנעד הרחב הזה. היא נמתחת עד שהיא פוגשת את מגבלות הייצוג שנובעות מאופיו המתעתע של מושג התרגום עצמו.

בשלושת הסדרים הללו הסוציולוגיה של התרגום מתבררת כתופעת קצה של סימון הגבול, שטטושו והתפרקותו. התופעות הללו אינן בלתי תלויות, והן קשורות בפריסה הגלובלית של מפעל התרגום במאה העשרים, במבנה הידע במדעי החברה ובאפיסטמולוגיה שלו.

הסדר העולמי

את שורשי הדפוס והמיקום העולמי של הסוציולוגיה של התרגום אפשר לראות בתהליכי מיסודו של התרגום בן זמננו. במחצית השנייה של המאה העשרים נולדו פרויקטים בינלאומיים של תרגום בהיקפים חסרי תקדים. בפעם הראשונה בהיסטוריה רוכזו אמצעי ייצור (הון, עבודה, טכנולוגיה) ואמצעי ייצוג (לשון, סמנטיקה, תחביר) בפרויקטים מדינתיים שנוהלו במתכונת של מדע גדול (big science). הייתה זו תופעה עולמית חדשה, עם מרכז כובד אמריקני ובריטי מובהק, של מדע מאורגן, עם תקציבים גדולים וקבוצות אינטרדיסציפלינריות שמאורגנות סביב פרויקטים ולא סביב שאלות דיסציפלינריות.

במהלך מלחמת העולם השנייה הועסקו אלפי מתרגמים ומתרגמנים על ידי בעלות הברית, הצבא הגרמני והצבא הרוסי. המודיעין הבריטי, למשל, הקים מפעל תרגום ענק בבלֶצ'לי פארק, צפונית־מערבית ללונדון, ובו עבדו מסביב לשעון כ־550 עובדים. הם תרגמו יותר ממיליון מילים ביום, משלושים שפות שונות, ופעלו במערכת מאורגנת שנראתה כמו קו הרכבה במפעל לייצור המוני. המתרגמים הבריטים, שרבים מהם היו בלשנים מן האוניברסיטאות המקומיות, ניסו לערוך סדר בתוך הכאוס הלשוני וקבעו נהלים של אקוויוולנטיות בתרגום עם קיצורים ורשימות של "מילים בהמתנה". למשל, עד סוף המלחמה כללו הרשימות האלה למעלה מעשרת אלפים מילים בגרמנית שפירושו לא היה ידוע, והן הולידו במעבדות של המפעל בבלֶצ'לי פארק ניב חדש של גרמנית. לאחר כניעתה של גרמניה במאי 1945 גויסו מתרגמים

לחטיבת התרגום של בעלות הברית (Allied Translator and Interpreter Section) באוקיינוס השקט, ואלה יירטו מסרים ביפנית ואספו ראיות על פשעי מלחמה ביפן. באותן השנים, תאגידים עסקיים (כמו IBM וסימנס), הפנטגון ואוניברסיטאות יוקרתיות (בעיקר MIT) החלו בפרויקטים שאפתניים בתחום של תרגום מכונה. רעיון תרגום המכונה נבט כבר בשנות השלושים, אולם ההתפתחות המהירה התרחשה רק בסוף שנות הארבעים, עם הופעת המחשבים הראשונים. במהלך המלחמה הקרה כבר הייתה בידי חיל האוויר האמריקני מערכת לתרגום מידי מרוסית לאנגלית. בניגוד למערכות התרגום בזמן המלחמה, שהיו הלכה למעשה מילונים דו-לשוניים, תרגום מכונה הבטיח ניתוח תחבירי רב-לשוני בהתאם להתפתחויות החדשות במחקרים בבלשנות.

לאחר המלחמה הקימו בנות הברית מאגר של בלשנים ששימשו גם מתרגמים ומתורגמים על מנת לחקור את עשרות אלפי פושעי המלחמה שהיו במחנות מעצר. בשנים 1945–1949 התנהלו באירופה משפטי נירנברג, ובהם הועסקו מתרגמים ומתורגמים רבים. הדבר הביא לפרופסיונליזציה של המקצוע. עד שנת 1946 נערכו כ-200 משפטים בסיוע מתורגמים ובלשנים שהוסכו למתורגמים. ההתמסדות הפרופסיונלית לאחר משפטי נירנברג הייתה נקודת מפנה: מעבר ממתורגמים מזדמנים, המגויסים באופן אקראי, לקורפוס של אנשי מקצוע מיומנים שלמדו בבית ספר למתורגמות, תחילה בג'נבה ובמוסקבה ואחר כך במקומות נוספים. למחקרים בתחום הייתה אוריינטציה מובהקת למדעים הקוגניטיביים ולתחומים בבלשנות כמו פונולוגיה, דקדוק, פערים לקסיקליים או סדירות תחבירית.¹

בזמן המלחמה הקרה הפך התרגום לכלי לחימה מרכזי הן בגוש המערבי הן בגוש המזרחי (Aronova, 2014). הפרויקטים הללו, שביססו את ההגמוניה הלשונית של האנגלית וגם של הרוסית באותה העת, זירזו את התפתחות העיסוק המדעי בתרגום. בשנת 1949 הקימה סוכנות הביון האמריקנית, ה-CIA, מפעל ענק לבלית "השטן הקומוניסטי", והדבר הביא לשגשוג חסר תקדים של תרגום ספרותי. הסוכנות גייסה סוכנים בעלי דוקטורט במדעי הרוח ממיטב האוניברסיטאות בארצות הברית כדי להפעיל רשת גלובלית של תרגום, בעיקר מאנגלית, לשפות "פריפריאליות" – מעין תמונת מראה של הקומוניסטי, הפרויקט התרבותי הסובייטי העצום באותה עת. אנשים גויסו יש מאין, מתורגמים שימשו כמתרגמים ולהפך. רבים היו פליטים של המשטר הנאצי והגיעו ממזרח אירופה או מברית המועצות, ואחרים היו אינטלקטואלים מאסיה, אפריקה והמזרח התיכון. הם תרגמו לרוסית את ארבעה קוודרטים של ת"ס אליוט ואת חוות החיות של אורוול והפיצו אותם באלפי עותקים מעבר למסך הברזל. חוות החיות ו-1984 תורגמו לשפות רבות ובהן ערבית, מלזית, אינדונזית, איסלנדית, אסטונית, יונית, לטבית, פרסית, הינדית, בורמזית ווייטנאמית. חלק מן המתרגמים – למשל באנקרה, בנגקוק, ניו דלהי ורנגון – נחשדו בהשמטת קטעים שהביעו טינה לקומוניסטים. במובנים רבים שיטת תרגום הספרות המהירה והמיידית הזאת, תוך שימוש בטכניקות של תרגום סימולטני, הפכה תרגום של טקסטים שתרגומם בדרך כלל איטי ומצריך סבלנות לאירוע מידי באמצעות

1 במקום אחר אני מראה כי הפיצול בין מתורגמות לתרגום הוא הבניה אידאולוגית המבוססת על הפרדה מלאכותית בין דיאלוג אוראלי שמתרחש באינטראקציה סינכרונית ובין הטקסט הכתוב, המושהה בזמן, ומתבטא בלטיניזציה של התרגום הספרותי. ברגע ההילי המתואר כאן האבחנה בין שני המקצועות הללו מטשטשת. ראו שנהב-שהרבני, 2020.

הון מדינתי, גיוס אלפי מתרגמים וסוכנים, בתי דפוס רבים ברחבי העולם וכתבי עת בעשרות מדינות. התרגומים הופצו במהירות וביעילות בסיוע הצבאות של בעלות הברית במפעל של שכפול ספרותי מסונכרן. ההגמוניה האמריקנית, שהתחזקה מאז מלחמת העולם השנייה, אפשרה פרויקטים שהפכו את האנגלית לשפה המתורגמת ביותר בעולם (Heilbron, 1999; Sapiro, 2014; Venuti, 1995).

את מיקומה של שפה במערכת התרגום העולמית אפשר לקבוע על פי שיעור הספרים שתורגמו ממנה ואליה. הנתונים מלמדים על קשר הפוך בין מידת מרכזיותה של שפה במערכת התרגום הבינלאומית ובין שיעור התרגומים לתוכה. בשנות השמונים, 45% מהספרים המתורגמים בעולם נכתבו במקור באנגלית. שיעורי התרגומים מצרפתית, גרמנית ורוסית עמדו כל אחד על 10%-12%. לאחר 1989 ירדה הרוסית ל-2.5%, ואילו האנגלית חיזקה את מעמדה הדומיננטי וחלקה גדל ל-59% בשנות התשעים. שפות אחדות תפסו מיקום פריפריאלי למחצה (איטלקית, ספרדית, פולנית, דנית, שוודית וצ'כית), ושפות אחרות (למשל סינית, ערבית או יפנית) נחשבות לפריפריאליות למרות העובדה שחלקן מייצגות אוכלוסיות גדולות. למרות שהגלובליזציה הגבירה את החליפין הבין-תרבותיים בכלל ואת מספר התרגומים בפרט (גידול של 50% בין 1980 ל-2000), היא נובעת משיעור התרגומים הגבוה מן השפה האנגלית (Sapiro, 2014). במקביל, תעשיית הספרים הבריטית והאמריקנית מאופיינת במספר נמוך של תרגומים לתוכה. מאז שנות החמישים מספר התרגומים לאנגלית נותר בערך בין 2% ל-4% מכלל תפוקת הספרים, ובסוף המאה הוא צנח עוד יותר – תרגומים היוו רק 1.4% מהספרים שפורסמו בשנת 2001 בבריטניה ו-2.1% מהספרים שפורסמו בארצות הברית. זאת לעומת 24% בספרד, 22.9% באיטליה, 16% בצרפת או 12.4% בגרמניה (Büchler & Trentacosti, 2015). המספרים הללו שופכים אור על העובדה הראשונה שפתחנו בה, דהיינו היעדר כמעט מוחלט של הסוציולוגיה של התרגום במדינות דוברות האנגלית. מחקרי התרגום הופיעו לראשונה במדינות סמי-פריפריאליות באירופה, למשל באוסטריה, הולנד, בלגיה ופינלנד, וגם בישראל. מסקנה זו מתחזקת כאשר אנחנו בוחנים את שני קובצי המאמרים המרכזיים שהתפרסמו בשנים האחרונות בסוציולוגיה של התרגום. האחד הוא הקובץ *Constructing a sociology of translation* (Wolf & Fukari, 2007), שעורכותיו אוסטריות ואיש מן המשתתפים בו אינו מגיע מחברה דוברת אנגלית – כותביו מוצאם באוסטריה, פינלנד, קנדה הצרפתית, הולנד, בלגיה וצרפת. יתרה מזו, הקובץ מתבסס בעיקר על עבודתם של פייר בורדייה, מישל קלון, ברנו לאטור או ניקלאס לואמן – כולם סוציולוגים אירופיים. קובץ ערכני יותר הוא *The sociological turn in translation and interpreting studies* (Angelelli, 2014), וכותביו מאיטליה, דנמרק, ישראל, סין, אוסטריה, אנגליה ואוסטרליה. יש בו גם משתתפת אחת מארצות הברית, שעוסקת בספרות ערבית. היעדר זה בולט במיוחד לנוכח הדומיננטיות של הסוציולוגים האמריקניים בכל תחומי המחקר כמעט בתוך הדיסציפלינה.

הסדר הדיסציפלינרי

המאבק של חוקרי תרגום על הכרה מהקהילה האקדמית החל מיד לאחר מלחמת העולם השנייה. לימודי תרגום (translation studies) אמנם נוסדו בשנות השבעים, אבל מתחת לפני השטח החלה הפעילות כבר בשנות החמישים והשישים, בעיקר בכלשנות השוואתית

וסמנטיקה. כבר בשנת 1958 החלו בלשנים צרפתים לערוך השוואות מלומדות על התרגום בין צרפתית ואנגלית, ובשנת 1964 פרסם יוג'ין נידה את הספר *Toward a science of translation* (Nida, 1964). התאגדויות מקצועיות של מתרגמים, כגון *Fédération Internationale des Traducteurs* (שנוסדה ב-1954) או אגודת המתרגמים האמריקנית (שנוסדה ב-1959), החלו ללמד תרגום כתחום מקצועי בפני עצמו. באותן שנים הופיעו קורסים לתרגום באוניברסיטאות אירופיות בז'נבה, פריז, נאפולי, היידלברג, מיינץ ולוון. ניצנים כאלה נראו גם במוסקבה בסוף שנות החמישים.

הכינון של התחום המכונה "לימודי תרגום" מיוחס למאמרו של ג'יימס הולמס משנת 1972 *The name and nature of translation studies* (Holmes, 1988). הולמס עמד מאז 1964 בראש מחלקה ללימודי תרגום באוניברסיטה של אמסטרדם. המחקרים שהנחה והקורסים שלימד הפכו אותו ואת המחלקה למרכז עולמי. לימודי התרגום התמקדו אז בהשוואה הלשונית של הטקסטים ובשליטה הפדגוגית על שקילות (אקוויוולנטיות) בין יחידות תרגום.

בעקבות ביקורת על ההטיה הלינגוויסטית בתחום, חלה בשנות התשעים תפנית שכונתה "התפנית הסוציולוגית בתרגום". תפנית זו לא התרחשה בסוציולוגיה אלא בתוך לימודי התרגום עצמם. מחקרים של איתמר אבן זוהר (Even-Zohar, 1990) וגדעון טורי (Toury, 1995), מישראל הובילו תפנית מלינגוויסטיקה שימושית לסוציולוגיה של נורמות ומערכות, תוך אימוץ הנחות יסוד מן הבלשנות והפילוסופיה של השפה ומן הפרספקטיבה הפונקציונליסטית-סטרוקטורליסטית האמריקנית, בעיקר בחקר המדע. הפרספקטיבה הסוציולוגית בתרגום נתמכה על ידי התאגיד ההולנדי John Benjamins Publishing Company, שהחל לפרסם סדרת ספרים ביוזמתם של חוקרי תרגום מישאל, בלגיה, גרמניה, אוסטרליה, ספרד, אירלנד, צ'כיה ומדינות סמי-פריפריאליות נוספות.

במקביל ללימודי תרגום חלה התפתחות במחלקות אמריקניות לספרות. העניין בשפות זרות התחזק במחלקות אלו בזכות אינטלקטואליים אירופיים שנמלטו מן המשטרים הטוטליטריים. הן הקימו סדנאות לתרגום ודרשו לימוד שפות זרות, תחילה באיווה ואחר כך בפרינסטון ובמוסדות נוספים. בספרות השוואתית התחוללה "התפנית התרבותית" בתרגום (Lefevre & Bassnett, 1990), שהרחיקה את העיסוק בתרגום מן הפרספקטיבה הלשונית ומן הסוציולוגיה הפונקציונליסטית של המדע, אל הספרות ולימודי התרבות.

בעשרים השנים שלאחר מכן התחוללו עוד תפניות אחרות בלימודי תרבות – התפנית הפרשנית, התפנית הפרפורמטיבית, התפנית הרפלקסיבית, התפנית הטקסטואלית, התפנית הפוסט-קולוניאלית, התפנית המרחבית, התפנית החזותית (Bachmann-Medick, 2016) – והביאו לגרסאות נוספות בחקר התרגום מחוץ לסוציולוגיה הממוסדת. תפניות אלו לא רק פתחו תחומי לימוד חדשים לתרגום, אלא גם הביאו לתובנה כי לאובייקטים בחקר התרבות יש אופי תרגומי (תרבות כתרגום). התפנית התרבותית בלימודי תרגום לוותה בתפנית התרגומית בלימודי תרבות, התפנית הפוסט-קולוניאלית בלימודי תרגום לוותה בתפנית התרגומית בלימודים פוסט-קולוניאליים, וכך הלאה. באופן פרדוקסלי, ההכפלות הללו הביאו לאיזומורפיזם בכותרים, גם בשל צורכי השיווק והלגיטימציה של הוצאות הספרים.

סקירה של כתבי העת הבולטים בסוציולוגיה האמריקנית והאירופית מלמדת שהתרגום אינו משמש נושא מרכזי למחקר. כל הפריטים הביבליוגרפיים החשובים הקשורים לסוציולוגיה של התרגום (Wolf & Fukari, 2007; Millán & Bartrina, 2013; Angelelli, 2014) התפרסמו

מחוץ לסוציולוגיה הממוסדת. בכל שנותיו לא פרסם *Annual Review of Sociology*, כתב העת האמריקני המרכזי הסוקר תחומים בתוך הסוציולוגיה, מאמרי סקירה על תרגום, למעט אחד בנושא תרגום מכונה (Evans & Aceves, 2016). תופעה זו חוזרת על עצמה בכתבי העת הבולטים בסוציולוגיה הן בארצות הברית (מאמר אחד בעשרים בשנים האחרונות ב־ *American Sociological Review*; אף מאמר ב־ *American Journal of Sociology*) והן בכתבי עת אירופיים מרכזיים באנגלית שאינם מתמחים בפּשפה (שני מאמרים ב־ *British Journal of Sociology* ומאמר אחד ב־ *European Journal of Sociology*).

ההזנחה הכמעט מוחלטת של תרגום כאובייקט מחקר בסוציולוגיה הבריטית והאמריקנית מנוגדת להתעניינות הגוברת בלימודי תרגום בעשורים האחרונים בסוציולוגיה הצרפתית, ובמיוחד בעבודות של פייר בורדייה וברונו לאטור (לאטור, 2005). עבודה לא מעטה נעשתה לייבא ללימודי התרגום את מושגיו של בורדייה – שדה, הביטוס, אוטונומיה, הון סמבולי, הון תרבותי (1998, Simeoni; 2005, Sela-Sheffy; 2007, Prunč; 2005, Inghilleri). התעניינות זו באה לידי ביטוי למשל בגיליון מיוחד על תרגום שהתפרסם בכתב העת שייסד בורדייה *Actes de la recherche en sciences sociales*, בגיליון מיוחד בעריכת ג'וזל ספירו ויוהן היילבורן (2002, Heilbron & Sapiro). כתב העת *The Translator* הקדיש בשנת 2005 גיליון שלם לבורדייה, תחת הכותרת *Bourdieu and the Sociology of Translating and Interpreting*. באותה שנה התקיים בפריז כנס בינלאומי שכותרתו *Translating and Interpreting as a Social Practice* במטרה לנסח עקרונות לסוציולוגיה של התרגום. המאמרים מן הכנס התפרסמו בספר *Constructing a sociology of translation* (2007, Wolf & Fukari), שהוזכר לעיל.

בר בבר, תאוריית השחקן־רשת של ברונו לאטור הציעה גישה בין־תחומית למדעי החברה ולימודי טכנולוגיה. התאוריה מתמקדת ברשתות של שחקנים, "פעילים" אנושיים ולא־אנושיים, אשר זהותם ותכונותיהם מוגדרים על פי אסטרטגיות המיקום שלהם ופעולת התרגום המעניקה להם משמעות משותפת. השחקנים האנושיים והלא־אנושיים זוכים ליחס שווה, על פי עקרון הסימטריה הכללית (לאטור, 2005). ברור שלאטור לא התעניין בתהליכי העברה בין־לשונית. הוא ראה ב"תרגום" מילה חלופית ל"תנועה", לטרנספורמציה ולהיברידיות בין התרבות והטבע.

למרות נוכחותם הבולטת של שני הסוציולוגים הצרפתים הבכירים בתחום, הסוציולוגים של התרגום פועלים מחוץ לסוציולוגיה ההגמונית, בתחומים כמו לימודי תרגום (translation studies), ספרות השוואתית, לימודי תרבות ולימודים פוסט־קולוניאליים. הם יוצרים מובלעות סוציולוגיות שניכרות בכתבי עת כמו *Translation Studies*, *Translation and Interpreting*, *Theory and Practice in Language Studies* ו־ *The Translator, Target, Studies*. בסופו של דבר, הסוציולוגיה של התרגום לא התארגנה כתחום אינטר־דיסציפלינרי, כזה שמשלב יותר מדיסציפלינה אחת, אלא כשדה משוכפל שזוכה בכל פעם לאתחול מחדש תוך שימוש בטרמינולוגיות שונות: *sociology of translation*, *sociology of translation studies*, *socio-translation studies*, *translation sociology*. היו שהציעו לכנות את התחום בשם הכולל "translator studies" (Chesterman, 2009).

הסדר האפיסטמולוגי

לסדר האפיסטמולוגי, בהקשר של מאמר זה, יש שני רבדים. האחד הוא האפיסטמולוגיה של מושג התרגום וריבוי המשמעויות שלו – משפחה שלמה של מונחים סמיוטיים רלוונטיים וטווח של מסומנים המרחיבים את היקפו המטפורי ומחלישים את מעמדו האונטולוגי. השני הוא רמת הניתוח של הדיון, אשר מצמצמת את הפרקסיס של התרגום ואת הטיפוס האידיאלי שלו לאינדיבידואליזם מתודולוגי.

האפיסטמולוגיה של המושג

יש הרואים בתרגום פעולה לשונית המעבירה משמעות משפה לשפה, או פעולה בתוך השפה עצמה. התרגום כפעולה לשונית מתממש בכתב או בעל־פה, בסדר עוקב או סימולטני, בצורה מדויקת או חופשית, באופן ישיר או מתווך. יש המרחיבים ורואים את התרגום לא רק כפעולה של המרות לשונית אלא גם כהמרות בין צורות ייצוג שונות: טקסטואליות, חזותיות, קוליות, דיגיטליות וכדומה. ואכן, במובן היסטורי ותרבותי רחב התייחס מושג התרגום לתנועה עם משמעות מרחבית. המילה הלטינית translation מיוחסת להעתקת שרידי קדושים – עצמות או חלקי גוף אחרים – ממקום למקום, ולפני העידן המודרני היו למונח משמעויות של העתקת חומר או שבויים ועבדים ממקום למקום, ואפילו של הפצת רעיונות ואידאולוגיה בין שדות ידע ומרחבים גאוגרפיים. בלימודי תרבות התרבות עצמה נתפסת כתהליך של תרגום מרחבי, ול"טרנס" יש משמעות של תנועה, מעבר או הגירה. הדבר מתבטא ברעיון של "תרבות כמסע" (Clifford, 1997) וכן במושגים של עיצוב תרבותי מחדש של נופים פוליטיים ("מיפוי תרבותי") ובניית "מרחב שלישי". תפנית זו מן הפעולה אל הדימוי כרוכה בקפיצה אפיסטמולוגית, משום שהתרגום עובר מרמת האובייקט לרמה של קטגוריה אנליטית (Bachmann-Medick, 2016). במקרים אלו השפה היא המקור והמכשיר של התרבות, ובמקרים אחרים השפה היא מטפורה לתרבות בכללותה (Cronin, 2000; Vieira, 2000).

הקושי בתרגום מושגים שמצויים בתחומים סמנטיים שונים התברר למשל בוויכוח בין אנתרופולוגיות פמיניסטיות בשנות השמונים שנסב על התרגום של מושגי הטבע, התרבות וההון לחברות אחרות. משנות השלושים ואילך אנו מוצאים בספרות הסוציולוגית תרגום בין המונחים "אתניות" ל"גזע", שהקביל לאבחנה בין אובייקטי המחקר של האנתרופולוגיה התרבותית והאנתרופולוגיה הפיזית (McKee, 1993). התרגום מכילא שדות סמנטיים שונים ומעלה שאלות חריפות על ייצוג, אותנטיות וסמכות. האם אפשר להפוך את התרגום לאובייקט יציב ולגדר את גבולותיו?

בניגוד לשוליות תחום התרגום בדרך המלך של הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה נחשבת למדע התרגום – או, ליתר דיוק, למדע התרגום של תרבויות זרות: "תרגום הוא אחד הדברים שהאתנוגרפיים לוקחים על עצמם כמובן מאליו כדי לתת לקוראים הבנה על אמונותיהם ומנהגיהם של עמים לא מוכרים" (Asad, 1995, p. 326). וראו גם Asad, 1986; Bachmann-Medick, 2016). האתנוגרפיה מצריכה לימוד שפות, רישום הערות, אינטראקציה, תמלול. המאמץ להפוך ממצאים למונחים דורש תרגומים מסוגים שונים. באנלוגיה ישירה ל"תיאור הגדוש" של גירץ, אפיה טבע את המונח "תרגום גדוש" (Appiah, 2000) כדי לאפיין תהליכי הקשר עשירים, הכוללים גם מושגי תרגום מקומיים ולא מערביים או גלובליים. בשעה

שהאנתרופולוגים הלינגוויסטים עוסקים בקשר בין שפה לחיים התרבותיים (Gal, 2015), האנתרופולוגים התרבותיים רואים בשפה ובתרגום הן מושגים לשוניים, הן מושגים חברתיים קונקרטיים והן מושגים מטפוריים. ג'יימס קליפורד הציע למשל לבחון במונחי תרגום תופעות כמו הגירת עבודה, תיירות, גלות ופליטות (Clifford, 1997). הומי באבא ורוברט יאנג אימצו את המטפורה של התרגום התרבותי כדי לחשוב על ההיבטים הגלובליים של זרימת מהגרים. קליפורד גירף וויקטור טרנר רואים במעשה התרגום של האנתרופולוגיה התרבותית העברה מקיפה של דרכי מחשבה, השקפות עולם ופרקטיקות זרות.

האנתרופולוגים מודים שהידע שלהם על תרבויות ילידיות מתווך תרבותית ומבוסס על אי־שוויון, אולם במקרים רבים האנתרופולוג והיליד עדיין מוצבים על בסיס שווה מבחינה אונטולוגית. טלאל אסד מזכיר לאנתרופולוגים כי הביטוי "תרגום תרבותי" שימש בכתבים אתנוגרפיים מאז שנות החמישים לא כדי לבאר עניינים לשוניים אלא כדי להבהיר דרכי מחשבה שאינן מוכרות לקהל היעד (Asad, 1986). הוא הדגיש כי "תרגום תרבותי" באנתרופולוגיה הקלאסית – כלומר תרגום מושגים ילידיים למושגים המקובלים בשפתם של החוקרים – הוא מושג שכולל בתוכו יחסי כוח. זה מחזיר אותנו לטענה על חוסר האיזון בכוחות בכל עבודת תרגום, מכיוון שהשפות של חברות העולם השלישי – ובהן כמובן החברות שהאנתרופולוגים החברתיים למדו באופן מסורתי – "חלשות יותר" ביחס לשפות המערב (בעיקר אנגלית, כיום). כלומר, גם כאשר האנתרופולוגים מחזיקים ביחסות תרבותית, היא מבוססת על אפיסטמולוגיה קאנטיאנית של היות "הדברים כשלעצמם", כלומר על אונטולוגיות זהות. כדי לעקוף את המכשול הזה האנתרופולוגיה נדרשת לעקוף את רעיון האקוויוולנטיות עצמו, שמבוסס כביכול על ייצוג אובייקטיבי משותף של העולם באמצעות השפה (Viveiros de Castro, 2015). אולם תרגום בין עולמות מושגיים לא מותאמים (incommensurable) דורש מטא־שפה, כלומר שפה שמחוץ לשפה – למשל השפה של החוקר, להבדיל מן השפה של נחקריו. מבט רפלקסיבי על תרגום מחייב דין וחשבון על השפה ועל מבנה הכוח בצורות הייצוג שלה. כל אפשרות אחרת מחליפה את ידיעת האחר בידיעה עצמית או בידיעה עצמית באמצעות האחר.

הקובץ החשוב של פולה רובל ואברהם רוזמן על האנתרופולוגיה של התרגום, Rubel & Rosman, 2003), הוא תוצר של כינוס שהתקיים בשנת 1998. במקרה או שלא במקרה כל הכותבים בקובץ הם אמריקנים, אחדים מהם אנתרופולוגים בולטים. הקובץ מבקש לשרטט טריטוריה אנתרופולוגית של התרגום תוך הבחנה בינו ובין מחקרי התרגום. הטענה המרכזית העולה מן הקובץ היא כי להיות בתרגום הוא מאפיין מהותי מכריע של התרבות עצמה, וכזה הוא גם מצב הידע הנוכחי במדעי החברה והרוח.

אינדיבידואליזם מתודולוגי

הציטוט הבא מדגים את נקודת העיוורון האפיסטמולוגית של הסוציולוגיה של התרגום שבה אני מבקש לחתום את המסה הזאת: האינדיבידואליזם המתודולוגי שהוא הנחת יסוד כמעט קבועה של הסוציולוגיה של התרגום על כל אגפיה, למעט מספר קטן של מקרים באנתרופולוגיה, בעיקר באתנוגרפיות של התרגום (ראו למשל Koskinen, 2006). בספר יסוד על התרגום, למשל, קובע אנדרו צ'סטרמן (Chesterman, 1997, p. 194) כי:

Language is individual, translation is a personal act. I myself must take responsibility for what I say and how I say it, and to whom I choose to speak. [...] There can be no passing the buck: the translated text is mine, with my name on. I am not anonymous...

בהקדמה לספרה על הסוציולוגיה של התרגום שכפלה מיכאלה וולף את אותה אמירה (Wolf, 2007, p. 1):

The act of translating, in all its various stages, is undeniably carried out by individuals who belong to a social system; on the other hand, the translation phenomenon is inevitably implicated in social institutions, which greatly determine the selection, production and distribution of translation and, as a result, the strategies adopted in the translation itself.

במילים אחרות, גם כאשר התרגום מוצב בהקשרו המוסדי והחברתי הוא מנוסח כפעולה שנעשית על ידי אינדיבידואלים. באופן דומה, אנתוני פים (Pym, 1998) מציין במאמר מתודולוגי חשוב שהסוציולוגיה של התרגום מעתיקה את המבט מן הטקסט אל "individual figures of translators". כתב העת *The Translator* וספרו המכונן של לורנס ונוטי *The translator's invisibility* (Venuti, 1995) מסגירים את הנחת היסוד המקובלת בלימודי תרגום ובסוציולוגיה של התרגום, העיקרון של "אינדיבידואליזם מתודולוגי", שלפיו אינדיבידואל ("שם המתרגם") מפרש בגפו את טקסט המקור, שולט בפרשנות הטקסט וכותב אותו מחדש. האינדיבידואליזם של התרגום באה לידי ביטוי גם בשיח פסיכולוגיסטי בחקר התרגום, שכולל מושגים כמו נאמנות ובגידה, אהבה ושנאה, מלנכוליה ואבל, חוב ופיצוי, ביגמיה ופולגמיה.

מסקנה זו נובעת גם מהוויכוח שקיים ברנאר לאהיר עם תפיסתו התיאורטית של פייר בורדייה לגבי אובייקט המחקר בסוציולוגיה בכלל ובסוציולוגיה של התרגום בפרט (Inghilleri, 2005). אחת התרומות העיקריות של בורדייה למדעי החברה הייתה לאתגר דיכוטומיות מסורתיות הנובעות מהמסורת הפילוסופית המערבית – דיכוטומיות של סובייקט ואובייקט, רציונליזם ואמפיריזם, רליטיביזם ואוניברסליזם. אחת המטרות המרכזיות של בורדייה הייתה לבחון חיי חברה המורכבים מפרקטיקות חברתיות, ולא מפעולות אינדיבידואליות. מבחינת בורדייה אנשים "פועלים" בדרכים רגילות, קונבנציונליות, לא באמצעות מעשה של ידע מיוחד ושימוש בעולם של משמעויות אפשריות, אלא באמצעות פרקטיקה חברתית. מבחינת בורדייה, החברתי לא נגזר מאגרזציה של פרטים. החברתי מקדים את הפרט, והאינדיבידואל נצפה תמיד דרך חברותו בסוציולוגיה קולקטיבית כלשהי (Bourdieu, 1977, p. 86). גם אם האינדיבידואל משוקע בפרקטיקות שנובעות מן ההביטוס שלו, גם אם הוא נשא של תרבות ומרחב, המודל האידיאלי של הפועל נותר בסופו של דבר האינדיבידואל.

לעומת בורדייה, לאהיר מציע במפורש סוציולוגיה ברמה של האינדיבידואל, כזו ששמה דגש על ריבוי הנטיות ומגוון הסיטואציות שבהן הן מתבטאות. בספרו *La culture des individus* (Lahire, 2004) לאהיר מזמין אותנו לקרוא מחדש את מושג האינדיבידואל הכלוא

ברשת הצפופה של ההביטוס, כפי שמציע בורדייה. הוא מבקר במיוחד את עמדתו האוניברסלית של בורדייה וטוען כי יחידים יכולים להיעזר במגוון עצום של נטיות (דיספוזיציות) המאפשרות ראייה מובחנת יותר של החברות שלהם. הסוציולוגיה של לאהיר מדגישה מאוד את הסובייקטיביות של האדם ומבקשת לתפוס את הריבוי שביחיד. תאוריה זו אמנם מדברת על היחיד המרובה, ולאהיר גם מדגיש שאין מדובר באינדיבידואליזם מתודולוגי (שהוא יחיד בלתי מחוברת), אולם עדיין המודל של המתרגם נשאר בגוף של אינדיבידואל. הטיפוס האידיאלי הזה משתקף בכירור, למשל, בספרי הדרכה שמיועדים ומופנים למתרגמים אינדיבידואלים (Kearns, 2008). בשנת 2017 נמצא למשל שבאיחוד האירופי ובשלוחותיו יש 793 ספרי הדרכה למתרגמים ב־24 שפות, וכולם מבוססים על הדרכת מתרגמים כאינדיבידואלים (Łoboda, 2017).

קיים קשר הדוק בין האפיסטמולוגיה של האובייקט והאינדיבידואליזם המתודולוגי. כאשר האובייקט הוא תרגום בין־לשוני בהקשר החברתי שלו, הטיפוס האידיאלי של המתרגם הוא האינדיבידואל. גירן ניסח זאת במפורש בגישתו הסמיוטית לתרבות, שפותחה בתגובה לתפיסה הרווחת בקרב אנתרופולוגים קוגניטיביים כי שפות היו קיימות במוחות אינדיבידואליים כמערכת עקרונית מארגנים ליצירת התנהגות הולמת בתוך התרבות (Goodenough, 1965). לעומת זאת, כאשר לאטור מתאר את טיבם של השחקנים השונים ברשת תרבותית, ברור שהאינדיבידואל כבר אינו במרכז. גם באנתרופולוגיה התרבותית וגם באתנוגרפיות על תרגום אנו מוצאים התייחסות ליחידת ניתוח אחרת (Koskinen, 2006).

המודל של המתרגם כאינדיבידואל הוא הטיה של מדעי החברה המודרניים. ההיסטוריה של העת העתיקה וימי הביניים גרושה במפעלי תרגום שנעשו תוך כדי דיאלוג ותנועה במרחב, בתנאים של ריבוי לשונות ודיאלקטים. חלק מן המפעלים הללו – כמו תרגומי המלך ג'יימס, התרגומים הסיניים של כתבי הקודש ההינדיים או מפעלי התרגום של המלך אלפונסו העשירי במאה השלוש־עשרה בטורדו, שם התגבשה המסורת האנדלוסית – העסיקו מתרגמים שעבדו בצוותים היברידיים, משפחות ושותפויות שפעלו בטכניקות של חלוקת עבודה ודיאלוג הדדי, לרבות דיאלוג יהודי־ערבי פורה. המפנה האינדיבידואלי בתרגום הסתמן במערב באמצע המאה החמש־עשרה, עם צמיחת המסורת הניאו־קלאסית. על הרציונל למפנה זה מלמד מניפסט יוצא דופן לזמנו שפרסם בשנת 1426 לאונרדו בריוני, המזכיר הפוליטי של פירנצה, שהיה מתרגם והיסטוריון. בריוני הגדיר לראשונה את התרגום כמלאכה אינדיבידואלית של תרגום חופשי (במקום תרגום מילולי) שנועד לקוראים מונוגלוטים ומבוסס על עקרון האחידה: האחידה של שפות שונות לשפה אחת, האחידה לקסיקלית בתוך שפת היעד, והאחדה של ריבוי הגרסאות לגרסה אחת, אשר מחליפה את המקור. התפנית האינדיבידואלית בתרגום הייתה חלק בלתי נפרד מן האינדיבידואליזם של הרנסנס ומהמחשבה על האדם כיחידה אוטונומית, כאינדיבידום המודע לעצמו. הדגם האינדיבידואלי התפתח בד בבד עם המודל האינדיבידואלי של הפרוטסטנטיות ואחר כך בעידן הנאורות. במאה השמונה־עשרה היה כבר אפשר למצוא את האוטוגרפיה של המתרגם, כקריטריון קוהרנטי מאחד, מתנוססת על עמודי הכריכה לצד זו של המחבר, כחלק מהכלכלה של זכויות יוצרים ותעשיית הספרים.

האינדיבידואליזם המתודולוגי הביא לצמיחתו של טיפוס אידיאלי של "מתרגם יחיד" – של "היות לבד, עם עצמי, עצמי אמיתי", כפי שניסח נורברט אליאס. האינדיבידואל הוא סימבול חברתי מוכלל, המשקף תרגום של יחיד ומסתיר את הקליפה החברתית ואת התהליכים

ההיסטוריים והפוליטיים שהוא משוקע בתוכם. כמו הדימוי הפופולרי של האדם הבודד – המתרגם כרוביניזון קרוזו – הדגם סותר את המציאות הסוציולוגית של עבודתו. אנשים רבים מעורבים בתהליך התרגום, אולם הם מוסתרים תחת האוטוגרפיה של "שם המתרגם", הנתפס כפונדקאי יחיד של טקסט המקור ובעל המונופול על הפרשנות שלו.

תרגום היום

הכשל של האינדיבידואליזם המתודולוגי ניכר במיוחד לאור הרנסנס של מפעלי תרגום גדולים ופרויקטים של תרגום בצוותים ובמוסדות התובעים רמות ניתוח ופרשנות שונים, למשל ברמה של קהילה פרופסיונלית. בהקשר הפרופסיונלי המתרגמים הם כמו במאי הקולנוע העומד בחזית, ומאחוריו מציצים עוזר במאי, תאורן, מקליט, צלם, מאפר וכיוצא באלה. פעולת התרגום מתחבאת מאחורי שם המתרגם והיא אינה מגלה את מה שמתרחש מאחורי הקלעים של התרגום. במקומות שונים בעולם יש כיום מפעלי תרגום דיאלוגיים המתקיימים במודלים רשתיים. המתרגמים האירופיים של הסופר היפני הרוקי מורקמי, למשל, חברים ברשת רב-לאומית ורב-לשונית שמתקיימת באופן בלעדי כמעט באינטרנט ואינה כרוכה בהשתתפות של המחבר או המו"ל. הבלוג של מתרגמי מורקמי משך כ-60,000 מבקרים מ-120 מדינות מאז השקתו בשנת 2013. מודל דומה של צוות תרגום הטרוגני אימצה בעבר קבוצת חוקרים שמכונה "אסכולת פריז" (École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs), המכנסת תחת קורת גג אחת מתרגמים ומתרגמים לעבודה משותפת. כך גם קבוצה של מתרגמים איטלקים אשר עבדה במשותף בשנים 1987-2000 על תרגום כמה טקסטים מן הרנסנס לצרפתית; או סדרת **מכתוב** הישראלית, המתרגמת באמצעות צוותים מערבית לעברית. דרך הדיאלוג התרגומי נחשפות שאלות סוציולוגיות על שפה וכוח, קולוניאליזם ותרבות, פוליטיקה ופואטיקה.

כיום תרגומים רבים נעשים במוסדות שונים, בארגונים בינלאומיים ובינלאומיים כמו האיחוד האירופי או האו"ם, במוסדות ממשלתיים של מדינות דרלשוניות או רב-לשוניות ובשירותים הציבוריים של מדינות עם חברות רב-תרבותיות. האיחוד האירופי לבדו מעסיק כמעט 2,000 מתרגמים, והמספר הולך ומאמיר והוא אינו כולל מיקור חוץ של מתרגמים המנסחים, בין השאר, את ההודעות של הארגון ביותר מעשרים שפות. התרגום באיחוד האירופי אינו יכול לעבור רדוקציה לרמת האינדיבידואל, שכן זהו תהליך קולקטיבי שאת חוקיו וכלליו הסוציולוגיים מנסחים בזמן אמת (Koskinen, 2008). תופעה זו מצריכה גישה מוסדית, החסרה בתורת התרגום ובסוציולוגיה של התרגום.

נוסף על כך, לצד הרנסנס הרפלקסיבי בפרקסיס ובחקר הסוציולוגי של התרגום מתרחש תהליך עוצמתי לא פחות של השתכללות למידת המכונה והבינה המלאכותית, שבהם המתרגם אינו סוכן חברתי אלא חלק מרשת אדם-מכונה (או שחקן-רשת, במונחים של לאטור), ההופכת את המתרגם והתרגום שוב לשוקף. כאן תפקידה של הסוציולוגיה של התרגום הוא להנכיח את השקיפות הזאת ולהעתיק את רמת הניתוח לקבוצות, מוסדות, רשתות ומבנים סוציולוגיים חדשים. הדבר מחייב הכרה בתהליכים ההיסטוריים, החברתיים והפוליטיים שבהם משוקע התרגום.

מקורות

- לאטור, ברוננו. (2005). מעולם לא היינו מודרניים: מסה באנתרופולוגיה סימטרית – מבחר פרקים (תרגום: אבנר להב). תיאוריה וביקורת, 26, 43–74.
- שנהב־שהרבני, יהודה. (2020). פועלים בתרגום: מהמפנה האינדיבידואלי לתרגום דו־לאומי. הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.
- Angelelli, Claudia V. (Ed.). (2014). *The sociological turn in translation and interpreting studies* (Vol. 66). John Benjamins Publishing Company.
- Appiah, Kwame Anthony. (2000). Thick translation. In Lawrence Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 389–401). Routledge.
- Apter, Emily. (2006). *The translation zone: A new comparative literature*. Princeton University Press.
- Aronova, Elena. (2014). Big Science and 'Big Science Studies' in the United States and the Soviet Union during the Cold War. In Naomi Oreskes and John Krige (Eds.), *Science and technology in the global cold war* (pp. 393–430). MIT Press.
- Asad, Talal. (1986). The concept of cultural translation in British social anthropology. *Writing culture: The poetics and politics of ethnography, 1*, 141–164.
- Asad, Talal. (1995). A comment on translation, critique, and subversion. In Anuradha Dingwaney & Carol Maier (Eds.), *Between languages and cultures: Translation and cross-cultural texts* (pp. 325–332). University of Pittsburgh.
- Asimakoulas, Dimitris, & Margaret Rogers (Eds.). (2011). *Translation and opposition*. Multilingual Matters.
- Bachmann-Medick, Doris. (2016). *Cultural turns: New orientations in the study of culture*. Walter de Gruyter.
- Barret-Ducrocq, Françoise (Ed.). (1992). *Traduire l'Europe*. Payot.
- Bassnett, Susan, & Harish Trivedi. (Eds.). (1999). *Postcolonial translation: Theory and practice*. Routledge.
- Berneking, Steve. (2016). A sociology of translation and the central role of the translator. *The Bible Translator, 67*(3), 265–281.
- Bielsa, Esperança. (2008). The pivotal role of news agencies in the context of globalization: A historical approach. *Global Networks, 8*(3), 347–366.
- Bielsa, Esperança. (2009). Globalization, political violence and translation: An introduction. In Esperança Bielsa & Christopher W. Hughes (Eds.), *Globalization, Political Violence and Translation* (pp. 1–21). Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, Pierre. (1969). Intellectual field and creative project. *Information (International Social Science Council), 8*(2), 89–119.

- Bourdieu, Pierre. (1977). *Outline of a theory of practice* (Vol. 16). Cambridge university press.
- Bourdieu, Pierre. (1996). *The rules of art: Genesis and structure of the literary field*. Stanford University Press.
- Büchler, Alexandra, & Giulia Trentacosti. (2015). *Publishing translated literature in the United Kingdom and Ireland 1990–2012: Statistical report*. Mercator Institute for Media, Languages and Culture, Aberystwyth University.
- Buzelin, Hélène. (2007). Translations “in the making”. In Michaela Wolf & Alexandra Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (pp. 135–169). John Benjamins Publishing Company.
- Chesterman, Andrew. (1997) *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. John Benjamins Publishing Company.
- Chesterman, Andrew. (2009). The name and nature of translator studies. *HERMES — Journal of Language and Communication in Business*, 42, 13–22.
- Clifford, James. (1997). *Routes: Travel and translation in the late twentieth century*. Harvard University Press.
- Cronin, Michael. (2000). *Across the lines: Travel, language, translation*. Cork University Press.
- Czarniawska, Barbara, & Guje Sevón (Eds.). (2005). *Global ideas: How ideas, objects and practices travel in the global economy*. Liber & Copenhagen Business School Press.
- Dam Vrønning, Helle, & Karen Korning Zethsen. (2009). Who said low status? A study on factors affecting the perception of translator status. *Journal of Specialised Translation*, 12, 2–36.
- Dam Vrønning, Helle, & Karen Korning Zethsen. (2010). Translator status: Helpers and opponents in the ongoing battle of an emerging profession. *Target: International Journal of Translation Studies*, 22(2), 194–211.
- Dam Vrønning, Helle, & Karen Korning Zethsen. (2011). The status of professional business translators on the Danish market: A comparative study of company, agency and freelance translators. *Meta: Journal des Traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 56(4), 976–997.
- Delisle, Jean, & Judith Woodsworth (Eds.). (1995). *Translators through History*. John Benjamins Publishing Company.
- Evans, James A., & Pedro Aceves. (2016). Machine translation: Mining text for social theory. *Annual Review of Sociology*, 42, 21–50.
- Even-Zohar, Itamar. (1990). The position of translated literature within the literary polysystem. *Poetics Today*, 11(1), 45–51.
- Gal, Susan. (2015). Politics of translation. *Annual Review of Anthropology*, 44, 225–240.

- Garre, Marianne. (1999). *Human rights in translation: Legal concepts in different languages*. Copenhagen Business School Press.
- Godayol, Pilar. (2013). Gender and translation. In Carmen Millán & Francesca Bartrina (Eds.), *The Routledge handbook of translation studies* (pp. 173–185). Routledge.
- Goodenough, Ward H. (1965). Yankee kinship terminology: A problem in componential analysis. *American Anthropologist*, 67(5), 259–287.
- Haddadian-Moghaddam, Esmaeil. (2014). *Literary translation in modern Iran: A sociological study* (Vol. 114). John Benjamins Publishing Company.
- Heilbron, Johan. (1999). Towards a sociology of translation: Book translations as a cultural world-system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429–444.
- Heilbron, Johan, & Gisèle Sapiro. (2002). Traduction: Les échanges littéraires internationaux. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 144, 106.
- Holmes, James S. (1988). The name and nature of translation studies. In James S. Holmes (Ed.), *Translated! Papers on literary translation and translation studies* (pp. 67–80). Rodopi.
- Inghilleri, Moira. (2005). The sociology of Bourdieu and the construction of the ‘object’ in translation and interpreting studies. *The Translator*, 11(2), 125–145.
- Inghilleri, Moira. (2016). *Translation and migration*. Taylor & Francis.
- Kearns, John (Ed.). (2008). *Translator and interpreter training: Issues, methods and debates*. Continuum International Publishing Group.
- Koskinen, Kaisa. (2006). Going into the field: Ethnographic methods in translation studies. In Michaela Wolf (Ed.), *Übersetzen — Translating — Traduire: Towards a “Social Turn” ?* (pp. 109–118). Lit.
- Koskinen, Kaisa. (2008). *Translating institutions: An ethnographic study of EU translation*. Routledge.
- Lahire, Bernard. (2004). *La culture des individus: Dissonances culturelles et distinction de soi*. La découverte.
- Lefevre, André, & Sussan Bassnett. (1990). Introduction: Proust’s grandmother and the thousand and one nights: The “cultural turn” in translation studies. In André Lefevre & Sussan Bassnett (Eds.), *Translation, history and culture* (1–13). Pinter.
- Lv, Jun. (2001). Reflection on constructing translation studies. *Chinese Translators’ Journal*, 4, 6–9.
- Łoboda, Krzysztof. (2017) Translation manuals and style guides as quality assurance indicators: The case of the European Commission’s directorate-general for translation. In Tomáš Svoboda, Łucja Biel, & Krzysztof Łoboda (Eds.), *Quality aspects in institutional translation* (pp. 75–108). Language Science Press.

- Mason, Ian, & Wen Ren. (2014). Power in face-to-face interpreting events. In Claudia V. Angelelli (Ed.), *The sociological turn in translation and interpreting studies* (pp. 115–134). John Benjamins Publishing Company.
- McKee, James B. (1993). *Sociology and the race problem: The failure of a perspective*. University of Illinois Press.
- Mehrez, Samia. (2012). *Translating Egypt's revolution: The language of Tahrir*. Oxford University Press.
- Millán, Carmen, & Francesca Bartrina (Eds.). (2013). *The Routledge handbook of translation studies*. Routledge.
- Mwaniki, Munene. (2013). Language practice as games: Implications for sociology of translation in development contexts in Africa. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 31(4), 481–493.
- Nida, Eugene Albert. (1964). *Toward a science of translation*. Brill Leiden.
- Prunč, Erich. (2007). Priests, princes and pariahs: Constructing the professional field of translation. In Michaela Wolf & Alexandra Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (pp. 39–56). John Benjamins Publishing Company.
- Pym, Anthony. (1998). *Method in translation history*. St. Jerome.
- Rubel, Paula G., & Abraham Rosman (Eds.). (2003). *Translating cultures: Perspectives on translation and anthropology*. Bloomsbury Publishing.
- Salama-Carr, Myriam. (2007). *Translating and interpreting conflict*. Rodopi.
- Sapiro, Gisèle. (2014). The sociology of translation: A new research domain. In Sandra Bermann & Catherine Porter (Eds.), *A companion to translation studies* (pp. 82–94). Wiley Blackwell.
- Sapiro, Gisèle. (2015). Translation and symbolic capital in the era of globalization: French literature in the United States. *Cultural Sociology*, 9(3), 320–346.
- Sela-Sheffy, Rakefet. (2005). How to be a (recognized) translator: Rethinking habitus, norms, and the field of translation. *Target: International Journal of Translation Studies*, 17(1), 1–26.
- Sela-Sheffy, Rakefet, & Miriam Shlesinger. (2011). *Identity and status in the translational professions*. John Benjamins Publishing Company.
- Simeoni, Daniel. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. *Target: International Journal of Translation Studies*, 10(1), 1–39.
- Simeoni, Daniel. (2005). Translation and society: The emergence of a conceptual relationship. In Paul St-Pierre & P. C. Kar (Eds.), *In translation: Reflections, refractions, transformations* (pp. 3–14). Pencraft International.
- Simeoni, Daniel. (2007). Between sociology and history: Method in context and in practice. In Michaela Wolf & Alexandra Fukari (Eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (pp. 187–204). John Benjamins Publishing Company.

- Simon, Sherry. (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. Routledge.
- Simon, Sherry, & Paul St-Pierre (Eds.). (2000). *Changing the terms: Translating in the postcolonial era*. University of Ottawa Press.
- Spurlin, William J. (2014). Queering translation. In Sandra Bermann & Catherine Porter (Eds.), *A companion to translation studies* (pp. 298–309). Wiley Blackwell.
- Tesseur, Wine. (2019). Translating and interpreting in danger zones. *Journal of War & Culture Studies*, 12(3), 215–219.
- Toury, Gideon. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins Publishing Company.
- Toury, Gideon. (1999). A handful of paragraphs on “translation” and “norms”. In Christina Schäffner (Ed.), *Translation and norms* (pp. 9–32). Multilingual Matters.
- Tymoczko, Maria, & Edwin Gentzler. (2002). *Translation and power*. University of Massachusetts Press.
- Venuti, Lawrence. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Vieira, Else. (2000). Cultural contacts and literary translation. In Olive Classe (Ed.), *Encyclopedia of literary translation into English* (Vol. 1, pp. 319–321). Fitzroy Dearborn Publishers.
- Viveiros de Castro, Eduardo. (2015). *The relative native: Essays on indigenous conceptual worlds*. Hau Books.
- von Flotow, Louise. (1997). *Translation and gender: Translating in the era of feminism*. St Jerome Publishing.
- Wechsler, Robert. (1998). *Performing without a stage: The art of literary translation*. Catbird Press.
- Wei, Qingguang. (2014). A sociology of translation: From text world to life world. *Theory and Practice in Language Studies*, 4(1), 88–92.
- Wolf, Michaela. (2006). The female state of the art: Women in the “translation field”. In Anthony Pym, Miriam Shlesinger, & Zuzana Jettmarova (Eds.), *Sociocultural aspects of translating and interpreting* (pp. 129–141). John Benjamins Publishing Company.
- Wolf, Michaela. (2007). Introduction: The emergence of a sociology of translation. In Michaela Wolf & Alexandra Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (pp. 1–36). John Benjamins Publishing Company.
- Wolf, Michaela, & Alexandra Fukari. (2007). *Constructing a sociology of translation*. John Benjamins Publishing Company.